

Landbrugssamlingen på Vejlby Brogård

- et minde om landmandsliv før mekaniseringen.

af Hans Jørgen Brogaard Hansen

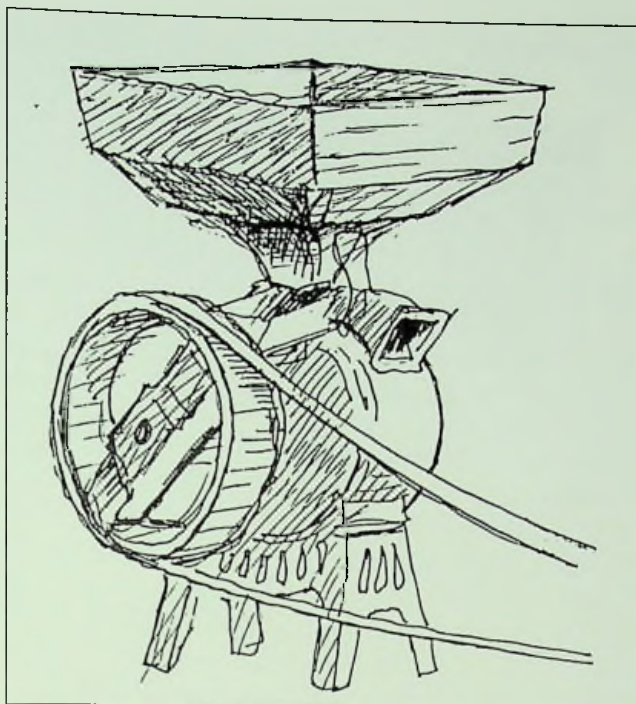
På en tidligere landbrugsejendom ved Vejlby, Brogård, har ejeren opbygget en samling af landbrugsgenstande. Her fortæller han om rammer, indsamling og besøgende.

Da min kone, Anna Karine, og jeg i 1990 besøgte vores datter, som er bosat i USA, besøgte vi Henry Ford-museet i Detroit. Det er ikke alene et museum for biler, men har også en afdeling for gamle landbrugsmaskiner og -redskaber samt husgeråd, helt tilbage fra pionertiden. Det var her, jeg fik ideen til at starte en landbrugs-samling på vores egen gård, hvor bygningerne alligevel stod tomme.

Brogård - rammen om det hele

Brogård har tidligere været fæstegård under Billeshave, men blev solgt til selveje i 1797 (skødet med kammerherre Adeler's laksegl har jeg stadig). I 1876 købte min bedstefader, Hans Hansen, der var født på Tårupgård ved Røjle, gården. Senere overtog en datter den - og i 1955 blev den vores.

I 14 år, indtil 1. januar 1993, var jeg desuden forsikringskonsulent og havde derved lejlighed til, når jeg kørte rundt for at opmåle landbrugsbygninger, at kon-

Kværn. Tegning Peter Dragsbo.

statere, at der stadig rundt omkring på gårdene fandtes mange gamle landbrugsredskaber, som folk godt ville af med, når de hørte, at tingene ville blive bevaret for eftertiden.

I 1992 og især i 1993 begyndte jeg så at samle tingene sammen. I starten var det blot meningen at samle ind for min egen fornøjelses skyld. Men efterhånden som samlingen voksede, fik jeg kontakt dels med Middelfart Museum, dels med Middelfart Turistforening, som mente, at samlingen var værd at vise frem for et større publikum. Dette samarbejde har jeg været meget glad for.

Hans Jørgen Brogaard Hansen. Privat foto.

Samlingen består især af genstande fra tiden, før traktorerne og mekaniseringen for alvor vandt indpas i landbruget og i husholdningerne på gårdene. Der er dog også blandt landbrugsredskaberne nogle ting, som viser overgangen fra hestekraft til motorkraft. Samlingen beslaglægger nu ca. 700 m² af gårdens bygninger - og

efterhånden kan det godt knibe med pladsen, og dermed at få de udstillede genstande præsenteret på den bedst mulige måde. På den anden side mener jeg, at det er en fordel, at tingene er udstillet i gamle landbrugsbygninger. Derved kan folk lettere danne sig et indtryk af det liv, der engang har været i bygningerne.

Tingene i samlingen

At begynde at opremse alle de over 300 forskellige ting i samlingen er en næsten uoverkommelig opgave. Et lille uddrag vil dog give et indtryk af, hvad det drejer sig om:

En særlig interesse knytter sig selvfølgelig til de ting, som har en lokal historie. Blandt disse er "Røjleploven" - en lidt kort svingplov, som i begyndelsen af dette århundrede blev fremstillet af smeden i Røjle. Det blev en rimelig succes, og eksemplaret i udstillingen var således udstillet på Købestævnet i Fredericia i 1917.

En af de ældste landbrugsmaskiner er en Massey Harris selvbinder fra 1890'erne med træ i det store hjul. Men derudover er der samlet alle de markredskaber, som var almindelige i perioden fra 1. Verdenskrig til 1950'erne: Plove, harver, sæddækkere, såmaskiner, slåmaskiner, radrensere, høstmaskiner (desværre har det ikke været muligt at finde en rigtig "aflægger" til kornhøst, kun en slåmaskine med aflæggeraggregat), hesterive, høvender - samt de "indendørs" maskiner såsom tærskværker, halmpressere, hakkesesmaskiner og rensemaskiner. Trækkraften er repræsenteret med bl.a. en petroleumsmotor fra ca. 1910 og forskellige elektromotorer - og af traktorer kan nævnes en "Farmall Club" fra 1947, den "lille grå Ferguson" fra 1950, en "Fordson Major" fra 1952 mfl. Endvidere er landbrugets vogntyper repræsenteret: Kassevogn, møgvogn, høstvogn, vandvogn mm og desuden et par kaner og en jumbe.

Endelig er et udvalg af hånd- og husholdningsredskaber, som førhen var almindelige på gårdene, også med i samlingen: Tøjrulle, vaskemaskiner, briketfyret kyllingemoder, sækkeløfter, grisekasse, vågekone, roehakker og -grebe, forke, rapsjern, plejle, redskaber

benyttet til dyrkning og behandling af tobak under verdenskrigene og meget mere.

Gæsterne i samlingen

Det er interessant at have besøg af gæster, både fra Danmark, Tyskland og Holland. Ofte er det landmænd på min egen alder, og så kommer vi til at drøfte, hvor helt anderledes det var at drive landbrug, før de sidste 30-40 års voldsomme mekanisering og stordrift satte ind - med traktor i overstørrelse og store maskinhaller. Jeg ved, hvor tingene er kommet fra, og hvad de har været brugt til - også fordi jeg selv har arbejdet med langt de fleste af tingene!

Foreninger og skoleklasser kommer ligeledes på besøg - og de unge er også interesserede i at kigge på. Da min generation var ung, var vi mere interesseret i at komme i gang med mekaniseringen. Men i dag tænker man ofte tilbage på den tid, da vi kørte med heste i marken og mødte naboens karl ved hegnet, fik en snak, inden vi vendte og gik den anden vej. Måske er vi tilbøjelige til kun at huske de gode ting - men der var mange gode oplevelser dengang, hvor man ikke var alene på gårdene. Dengang var gården et helt lille samfund for sig selv. Sådan er det ikke i dag - men til gengæld har man heller ikke så meget af det hårde arbejde. Som f.eks. at hakke frossen jord af en roekule om vinteren, når der skulle køres roer ind til køerne ...

"Brogård-samlingen" har åbent hver torsdag samt efter aftale (tlf. 64 40 14 72).

Bevaringsværdige landsbyer

Sdr. Aaby og Holse i Ejby kommune

af Peter Dragsbo

Middelfart Museum blev bedt om at lave oplæg til bevarende lokalplan for to landsbyer i Ejby kommune. Her fortæller museumsinspektør Peter Dragsbo om, hvad der gør, at netop Sønder Aaby og Holse bør bevares.

Landsbyerne er en umistelig del af vor fynske historie og identitet. Med deres krogede bygader, gadekær, gamle træer, gårde i stråtekt bindingsværk eller skiferdækket murværk, småhuse, fællesbygninger, hegn og

Sønder Aaby, Præstebuen 38. Indgangsparti i stuehus, opført i "kornsalgstiden" o. 1850. Foto: Peter Dragsbo 1994.

marker er de med til at skabe det billede af Fyn, som vi selv holder af, og som så mange kommer udefra for at opleve. Men - dermed får hver enkelt landsby et ansvar: Man bebor og bruger et stykke levende kulturhistorie. Og det er ikke ligegyldigt, hvordan det bliver givet videre til næste generation.

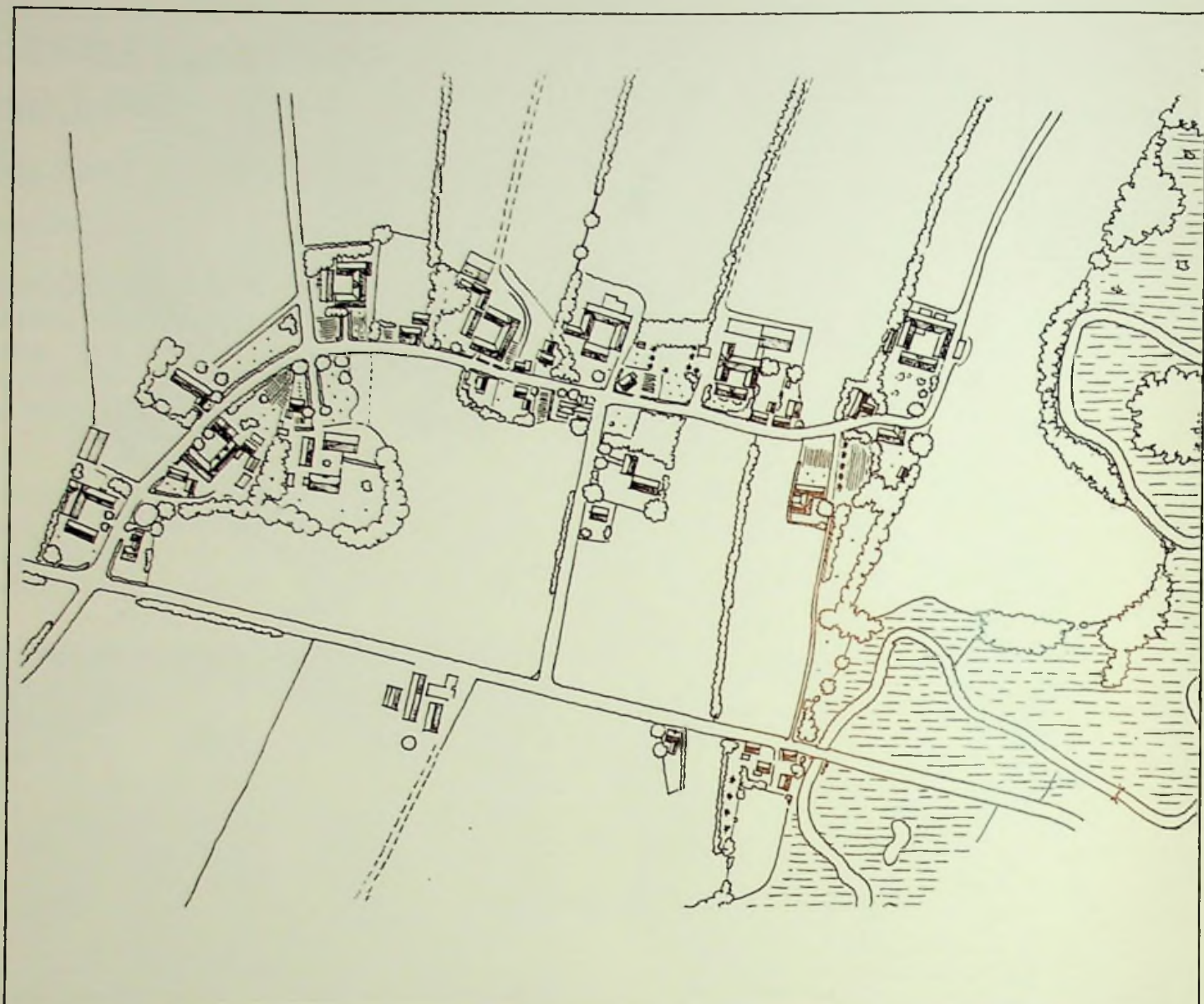
Som et bidrag til den lokale bevaringsbevidsthed udpegede Fyns Amt i regionplanen 1989 ca. 25 særligt bevaringsværdige landsbyer - udvalgt efter et grundigt forarbejde, udført af museumsfolk - hvor man anbefalede, at kommunerne sikrede fremtiden for disse fine miljøer, f.eks. i form af bevarende lokalplan. To af disse var Sønder Aaby og Holse i Ejby kommune.

Sønder Aaby - de store gårdes by

Sønder Aaby er en gammel landsby, nævnt første gang i Kong Valdemars Jordebog, ca. 1230. Dengang var "Aby" sammen med resten af Husby sogn og borgen "Iversnæs" i kongens eje, ligesom en række øer og halvøer langs den fynske kyst. Måske til jagtterræner, måske som led i en sikring af Lillebælt mod vendiske angreb?

Siden blev Iversnæs adeligt gods, og i løbet af 15-1600-årene søgte ejerne at samle bøndergods omkring hovedgården. I 1664 ejede godset, der nu hed Wedellsborg, 9 gårde og 8 huse i Sønder Aaby, og mellem 1664 og 1682 kunne man derfor gennemføre en såkaldt "egalisering", dvs. gårdene blev gjort lige store af hensyn til beregningen af afgifter og hoveri. Landsbyen blev atter egaliseret i 1744, hvor 11 gårde blev til 9 store gårde.

I 17-1800-årene var Vestfyn kendt over hele landet for sin velstand og sine store velindrettede og flot byggede gårde - og fæstegårdene under Wedellsborg regnedes til nogle af de bedste. Den materielle kultur var

Sønder Aaby. Man ser landsbyen samlet omkring den gamle bygade, med stjerneudskiftede marker mod nord og den "nye" Wedellsborgvej fra o. 1780 mod syd. Tegn. Peter Dragsbo.

præget af velstand og bymæssig levevis, og som fæstegårde var gårdene tillige sikret mod deling eller frasalg. Skulle der bygges nyt p. gr.a. ælde eller brand, leverede godset tømmer og andre materialer. Især i de gode landbrugstider omkring år 1800 og i årene efter 1830-40 byggedes en lang række statelige gårdanlæg.

Først i 1916 blev Wedellsborgs fæstegods solgt til selveje, og da mest i anledning af den kommende lensafløsningslov (1919). I det store og hele havde bønderne været tilfredse med fæstesystemet, og i årene efter 1916 skete der da heller ikke de store forandringer i Sønder Aaby. Resultatet er, at Sønder Aaby til vore dage har bevaret bebyggelsesstrukturen fra 1700-årene, med næsten samme antal gårde og huse som for 200 år siden, og med 6 af gårdene på samme plads som før udskiftningen - mens de sidste tre kun er flyttet et kort stykke.

Udskiftningen i 1793 blev en såkaldt "stjerneudskiftning", hvor gårdene blev liggende i landsbyen, mens marker og hegn strålede ud i en stjerne fra byen. Derudover stammer de nyeste træk i kulturlandskabet fra 1700-årene. O. 1750-70 opstod der på bymarken to små klynger af fæstehuse, dels "Holmehuse" ved skellet mod godsmarken, dels husene på "Husmændenes lille klint" ved Brænde Ås udløb. Og ved udskiftningen anlagdes de nye lige veje: Wedellsborgvej og vejen til Husby Kirke.

Sønder Aabys bevaringsværdier

Noget af det, der gør Sønder Aaby til en bevaringsværdig landsby, er selvfølgelig beliggenheden - på en bakke nord for Baagø Bredning, i et stort, åbent agerlandskab med vidt udsyn og høj himmel. En kontrast til mange fynske landsbyers lukkede og indadvendte

karakter. Men Sønder Aaby er som nævnt også interessant, fordi den i sin struktur i så høj grad har bevaret billedet af 16-1700-årenes fynske landsbyer - konserveret af den lange fæstetid - og endelig har Sønder Aaby, som et vidnesbyrd om århundreders solid velstand, usædvanligt mange velbevarede og kulturhistorisk interessante bygninger fra perioden ca. 1750-1940.

*Præstebuen 8: Sulekonstruktion i sydlængen.
Foto: Peter Dragsbo 1994.*

Det ældste lag er de mange bindingsværksbygninger fra før ca. 1850. Bl.a. er der i to rester af tidligere 4-længede gårde bevaret de egnskarakteristiske "suler" - stolper, der bærer en tag-ås, og som i Danmark stort set kun findes på Vestfyn. I Wedellsborg-området finder man nogle af Fyns seneste sulebygninger, fra årene ca. 1840-50 - muligvis fordi man i godsområdet længe holdt fast ved traditionerne. I de gode år omkring 1850 - den såkaldte "kornsalgstid" - skete der en omfattende fornyelse af de fynske gårde. Nu blev stuehusene i stigen-

*Det lille bindingsværkshus, Præstebuen 19, er af stor betydning for landsbymiljøet - og også i dag velholdt og velbevaret.
Foto: Ejby Komm. Lokalhistoriske Arkiv.*

de grad grundmurede, og også her har Sønder Aaby en række flotte eksempler. Ligeledes har landsbyen fine eksempler på den byggeskik, som blev moderne i årene efter 1880, "schweizerstilen", med blank mur, store skifertage og pyntelige detaljer. Og endelig er der et par gode huse fra "Bedre Byggeskik"-tiden omkring 1930. - Alt i alt et fornemt katalog over det bedste i 200 års vestfynsk byggeskik!

Holse - mellem æblegård og humlehave

Holse er en helt anden slags landsby - fuld af krogede byveje, som lister sig frem mellem hække, hegn og småhuse, og liggende midt i et småbakket landskab med levende hegn og skove i nord og vest. Holses ældste navn, "Hwalsit", vidner om, at denne del af Nordvestfyn var skovklædt indtil vikingetiden: Det betyder iflg. stedsnavneforskerne "hvalp-ved" - skoven med bjørne- eller ulveunger ...

I Holse var der fra gammel tid en lille hovedgård, Holsegård, som i 1400-årene kom under Oregård længere mod nordøst. Ved en arvedeling i 1504 blev landsbyen delt, og siden da har Holse ligget i to sogne og herreder. I løbet af 1600-årene genopstod Holsegård som hovedgård. Den fik efterhånden "slugt" og nedlagt en 4-5 gårde, og i 1764 ejede Holsegård hele den del af byen, som lå i Harndrup sogn. Formodentlig er det her midt i 1700-årene, at Holsegård blev ombygget til et lille barokanlæg med allé, udlænger med to porte og stor have med lindetræer.

Efter udskiftningen i 1801 blev to gårde flyttet ud af byen, og efter at fæstegårdene var solgt til selveje i

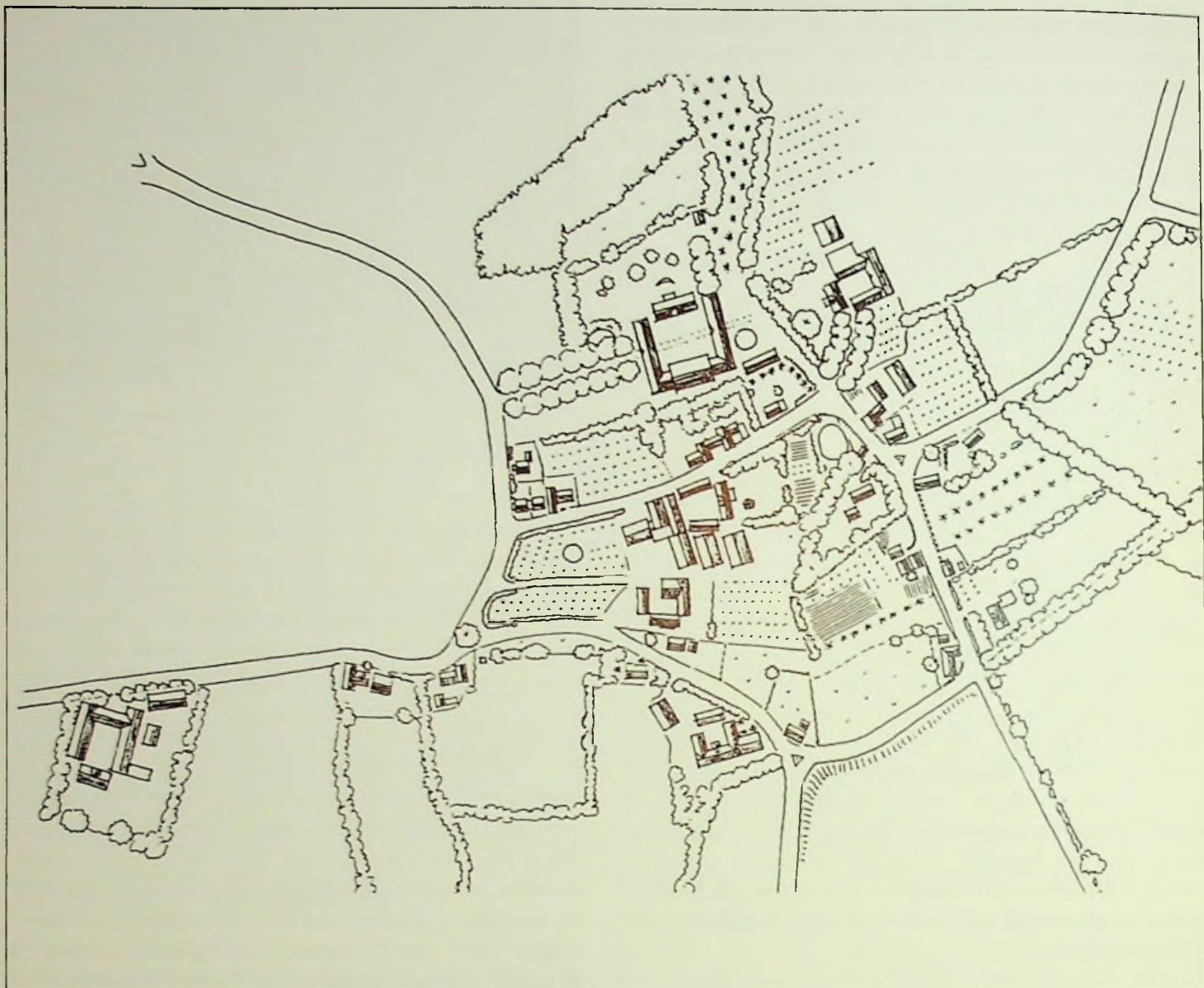

Den lille barok-akse i Holse: Alléen til Holsegård og de to porte i udlængerne. Foto: Peter Dragsbo 1994.

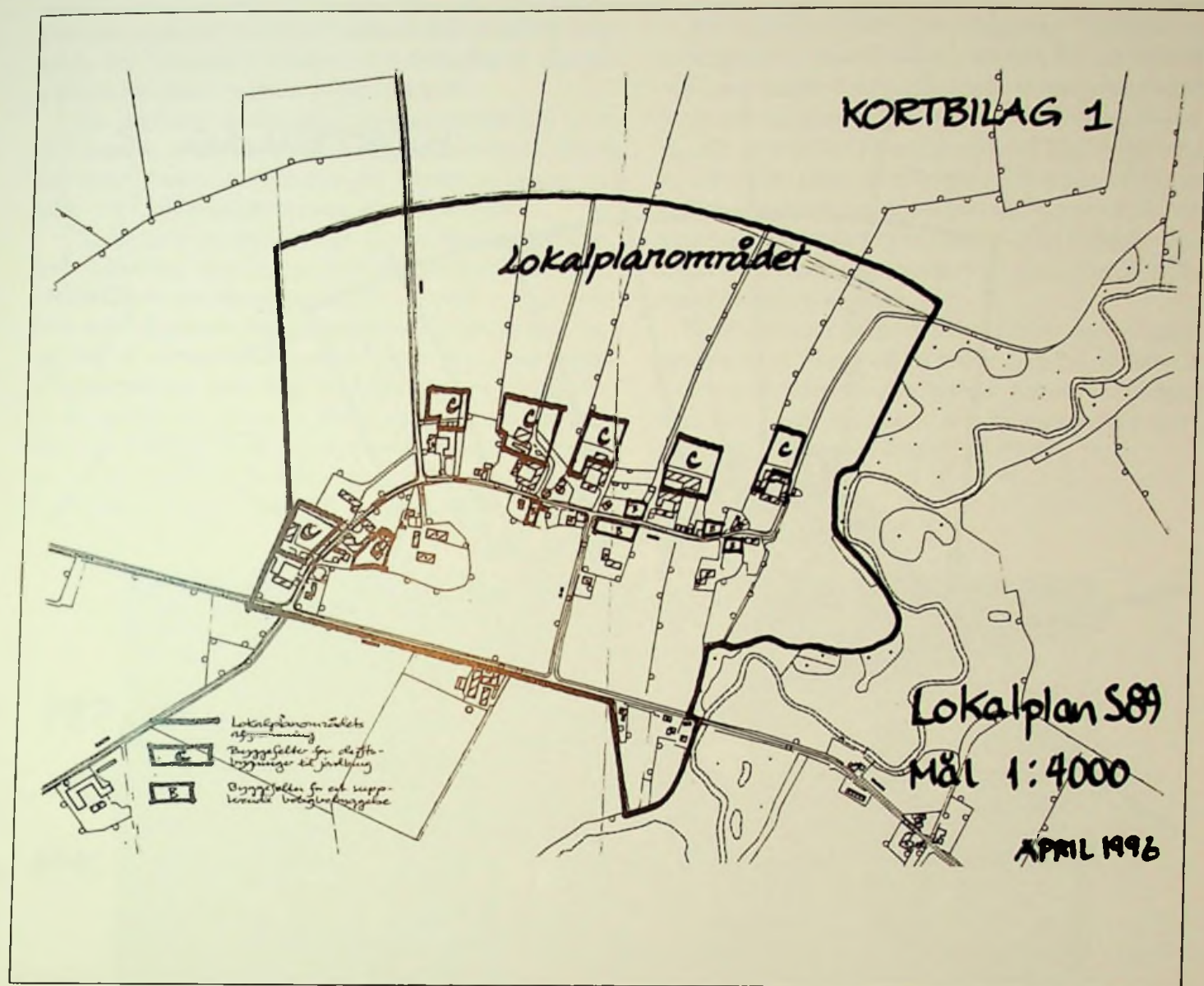
1844, steg antallet af huse markant, både i landsbyen og ude på markerne, hvor der opstod hele husmandskolonier. Noget af baggrunden for væksten i befolkningen var egnens mange bi-erhverv, især humlehaverne og frugtavl. Hvor de første siden er forsvundet, trives frugttræerne fortsat i Holse.

Holses bevaringsværdier

Holse havde fra gammel tid en særpræget struktur med gårdene liggende på en nord-syd gående række med lange tofter mod øst og vest. Noget af denne "byplan" er endnu bevaret i landsbyens mange småveje og haver, og desuden er der mod syd bevaret en del af den oprindelige "forte", gamle dages grønning midt i landsbyen. Et særligt interessant træk er, at Holse i dag er en af de få landsbyer, hvor hovedgården stadig ligger i landsbyen - sådan som det som regel var tilfældet, indtil de sto-

Holse. Man ser landsbyens struktur med de mange vejforløb og hegn: Holsegård mod nord og mod syd den endnu delvist bevarede landsby-“forte”. Tegn. Peter Dragsbo 1995.

Lokalplankort 1 viser planens afgrænsning, forslag til byggefelter (B) og felter til frit landbrugsbyggeri (C).
 Peter Dragsbo 1996 (Original i Ejby kommune).

Et første hovedformål for lokalplanen er "at sikre Sønder Aabys velbevarede landsbystruktur og de dertil knyttede bevaringsværdige bygninger, samt sikre at ny- og tilbygninger placeres og udformes med hensyn til bevaringsinteresserne som helhed". Ligeledes skal "en række åbne landbrugsarealer og havearealer sikres mod bebyggelse eller beplantning, der er i modstrid med landsbyens bevaringsværdier". Planen skal også "medvirke til at bevare værdifulde hegn, diger, beplantninger, sti- og vejforløb mm.", og endvidere skal planen "sikre, at evt. nybebyggelse såvel som om- og tilbygninger gives en udformning og et materialevalg, som er i overensstemmelse med den stedlige byggetradition og hensynet til landsbyens helhedskarakter".

Til brug for denne del af bevaringsplanen lavede jeg tre kort: På et kort var der indtegnet de mange bygninger, som "ikke må nedrives, ombygges eller på anden måde ændres uden kommunalbestyrelsens tilladelse". Et andet kort viste de bevaringsværdige træer og hegn, som heller ikke må fjernes - eller som i givet fald skal genplantes. Og på et tredje kort var der dels indtegnet de åbne arealer, som ikke må bebygges eller beplantes - først og fremmest, hvor der er udsyn til eller fra landsbyen - dels indtegnet havearealer, som ikke må bebygges, asfalteres mm, men som tværtimod fortsat skal beplantes med traditionelle haveplanter eller almindelige løvfældende træsorter.

Helheden frem for detaljerne

Med disse overordnede retningslinier er det efter min mening sikret, at værdierne i landsbyens helhed kan bibeholdes. Derudover er det klart, at der også skal være bestemmelser for de enkelte bygninger og bygningsdele - men på mange måder har jeg prøvet at und-

gå den pedantiske detaljerigdom i restriktionerne, som ofte (f.eks. i det første forslag til lokalplan for Lyø ved Fåborg) får folk til at opfatte en bevarende lokalplan mere som bureaukrati og spændetrøje end som en kulturmiljøets hjælp til selvhjælp. - Derfor har jeg i denne del af planen koncentreret mig om at sikre, at bebyggelsen fortsætter med at være længehuse med sadeltage - uden f.eks. udestuer eller gavlaltaner - med murværk eller kalkede, pudsede og malede mure i traditionelle lyse farver samt bindingsværk i egnens farver: rødt, grønt eller sort. Dertil bemærkninger om bibeholdelse af skorstene, om tagmaterialer og om "døre og vinduer i traditionel udformning og format" samt dækkende maling.

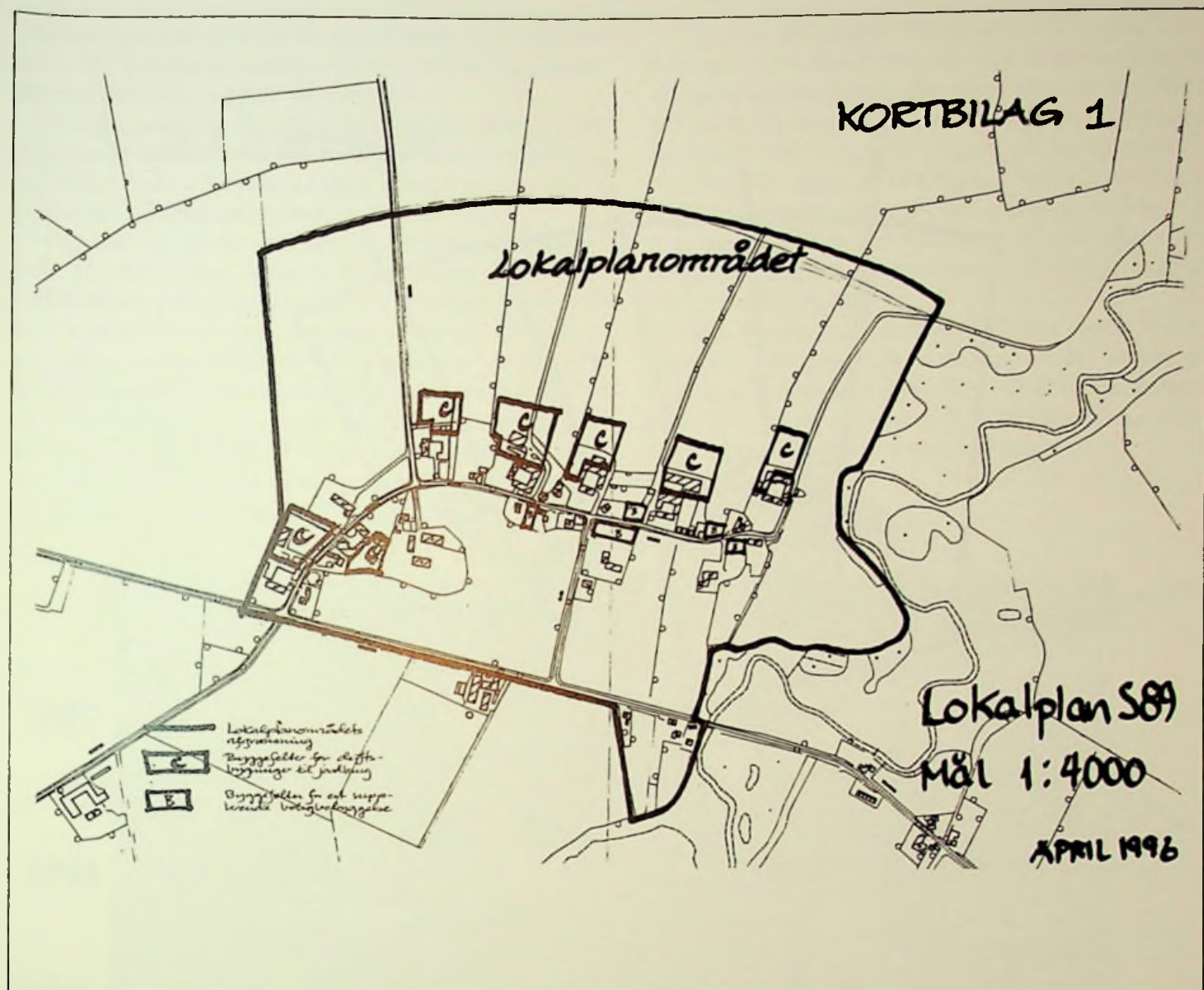
Som førnævnt omfatter lokalplanen også landsbyens nærmeste omgivelser, hvilket er en naturlig følge af synet på Sønder Aaby som en helhed af bebyggelse og kulturlandskab.

Forslag for fremtiden

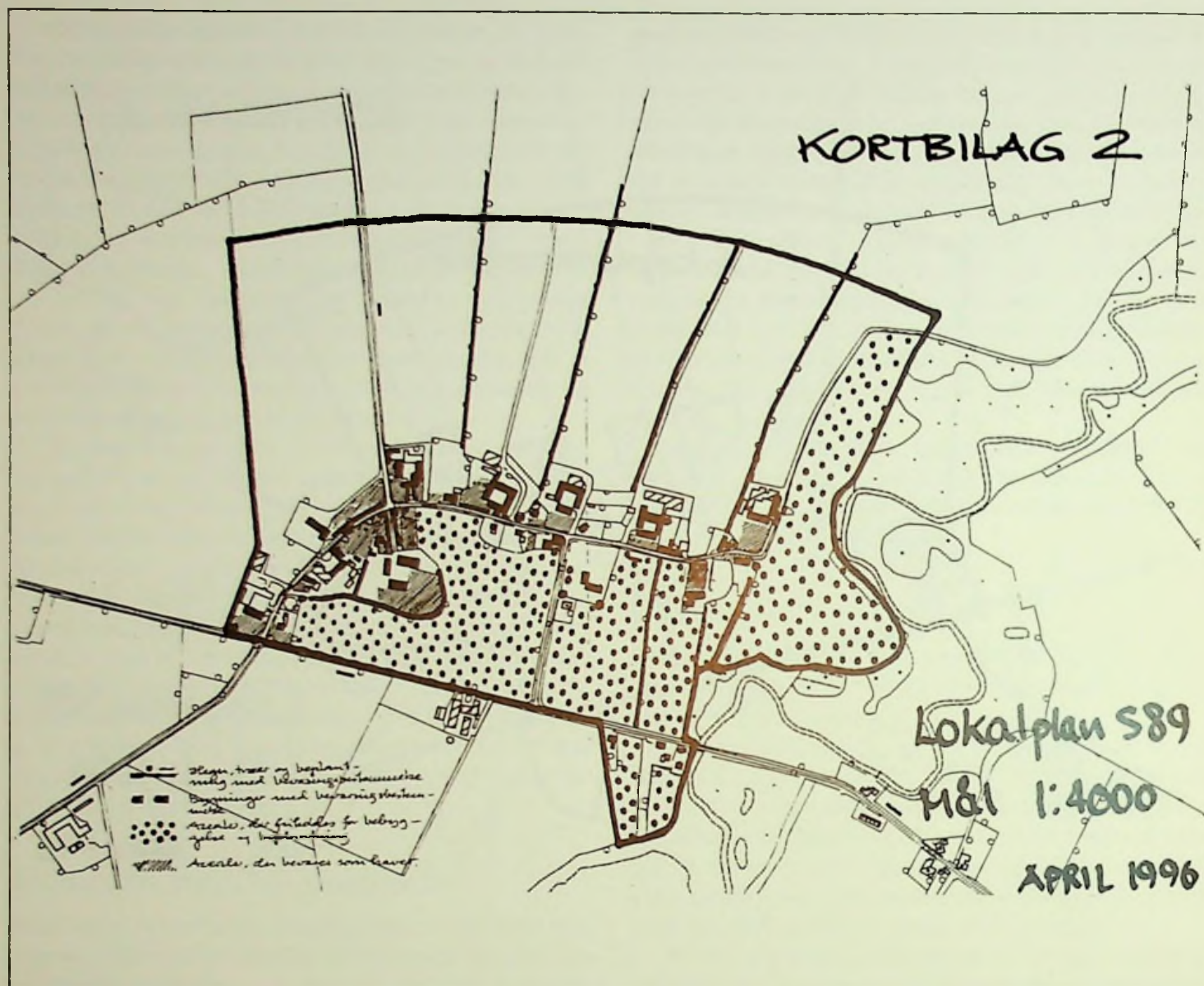
Et andet hovedformål med lokalplanen er, at den "skal give mulighed for et fortsat levende landsbysamlund". Her er der indarbejdet fire forslag i planen:

For det første skal det - efter stærke ønsker fra beboerne - sikres, at nuværende beboelseshuse ikke i fremtiden bliver sommerhuse, der står tomme det meste af året. Derfor en bestemmelse om, at landsbyens bygninger er reserveret til "helårshuse (herunder ældreboliger), landbrugsformål, mindre ikke-generende erhverv samt evt. fælles brug for landsbyens beboere".

For det andet gives der mulighed for, at overflødiggjorte landbrugsbygninger kan anvendes til ferieboliger eller andre fritidsformål - bl.a. med inspiration fra vellykkede eksempler på Langeland og andre steder. Også

Lokalplankort 1 viser planens afgrænsning, forslag til byggefelter (B) og felter til frit landbrugsbyggeri (C).
 Peter Dragsbo 1996 (Original i Ejby kommune).

Lokalplankort 2 viser bevaringsværdige bygninger og beplantninger samt arealer, der skal friholdes og bevares som haver. Peter Dragsbo 1996 (Original i Ejby kommune).

i Sønder Aaby er flere gårde ude af aktiv drift, og fremtiden for bevaringsværdige gård-helheder er usikker, såfremt der ikke er gode genbrugsideer!

For det tredje er der udlagt byggefelter for nye beboelseshuse - på steder, hvor der iflg. ældre kort tidligere har ligget huse eller gårdlænger, således at landsbyens historiske struktur bevares og evt. forstærkes.

Og endelig er der for det fjerde afsat byggefelter, hvor landbrug kan bygge driftsbygninger uden andre restriktioner end dem, der gjaldt i forvejen. Dette kan lyde kontroversielt, men dels er det vigtigt, at landsbyen fortsat er en landbrugsby - dels har landbrugets brugsbygninger altid fulgt med udviklingen i driftskrav og byggeteknik, og det er derfor efter min mening vigtigere at regulere, hvor de bygges end hvordan. Og netop i en stjerneudskiftet landsby er det ret nemt at lægge byggefelter "bagud", bort fra bygaden.

På et møde i Husby Forsamlingshus forelagde vi - formanden for teknisk udvalg, en tekniker fra kommunen samt undertegnede - forslaget. Modtagelsen blandt beboerne var skeptisk ("Hvorfor skal vi have paragraffer, når vi altid har passeret så godt på Sønder Aaby?"), og man ville gerne have lempet lidt m.h.t. solfangere (miljøbevidsthed) og parabolantennener (der er ikke fællesantenne). Men hovedindtrykket var en så positiv forståelse, at kommunalbestyrelsen nu går videre med planen til endelig vedtagelse.

Dette tror jeg, i al ubeskedenhed, bl.a. skyldes lokalplanforslagets forsøg på at holde balance mellem på den ene side sikringen af helheden og dens væsentligste elementer, og på den anden side "friheden i det små" samt forståelsen for en fortsat udvikling!

Præstebuen 19, ejendommen set fra vest. Foto: Peter Dragsbo 1994.